EKONOMSKA POLITIKA NJEMAČKE U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Marović, Dominik

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:192229

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

REFST - Repository of Economics faculty in Split

SVEUČILIŠTE U SPLITU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

EKONOMSKA POLITIKA NJEMAČKE U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Mentor:

Doc. Dr. sc. Maja Mihaljević Kosor

Student:

Dominik Marović

Split, kolovoz, 2016.

SADRŽAJ:

1. Uvod 1

2. Ekonomija Njemačke nakon Prvog svjetskog rata 2

2.1. Hiperinflacija 2

2.2. Njemačka u Velikoj gospodarskoj krizi 7

3. Hitlerova ekonomija 12

3.1. Uspon Hitlera i Nacionalsoijalističke njemačke radničke stranke 12

3.2. Hitlerov pogled na ekonomiju 14

3.3. Ekonomija NSDAP-a 14

4. Ekonomija Njemačke u Dragom svjetskom ratu 17

4.1. Promjena BDP-a 17

4.2. Uloga rata u ekonomiji 21

4.3. Nulti sat 24

5. Zaključak 26

1. Uvod

Kako bi bolje razumjeli ekonomiju njemačke u Drugom svjetskom ratu važno je razumjeti što je prethodilo. U sljedećih nekoliko natuknica, počevši od Prvog svjetskog rata pa do kraja Drugog, opisana su najvažnija zbivanja koja su utjecala na izgradnju ali i pad ekonomije Trećeg Reicha.

Tablica 1: Tijek Njemačke ekonomije od 1914. do poslije 1950.

1914.-1918.	Prvi svjetski rat. Ekonomija pati radi blokada Velike Britanije. (uvoz i izvoz ograničeni)
1918.	Njemačka poražena, potpisuje primirje.
1919.	Versajski ugovor. Njemačka gubi kolonije i zemlju susjedima, plaća enormne iznose kao kaznu.
1923.	Prva pojava hiperinflacije, kolaps domaće valute.
1929.	Velika gospodarska kriza. Nezaposlenost doseže nevjerojatnih 30%.Plaćena 1/8 ratnog duga.
1933.	Hitler postaje kancelar, uvodi politiku poboljšanja ekonomije nacističke Njemačke. Povećanje realnih plača za 10.9%.
1934.	Proglašen Treći Reich.
1934/35. - 1937/38.	Privatizacija velikog broja firmi uključujući banke, željeznice, brodogradilišta te brojne druge velike tvrtke. Značajan rast BDP-a.
1936.	10% BNP-a ide u vojne svrhe, najviše od svih zemalja u Europi.
1939.	Početak Drugog svjetskog rata. Velika Britanija blokira Njemačku i tako ozbiljno ograničava njen pristup svjetskom tržištu. Nezaposlenost pada sa 6 miliona u 1933. na 300,000.
1942.	Sve više i više resursa troši na "izgubljeni" rat.
1943.	"Ratna ekonomija" sa Albertom Speerom na čelu.
1944.	Gotovo cijela Njemačka ekonomija usmjerena u vojne svrhe. Neprijateljske bombe velikom brzinom uništavaju preostale tvornice i gradove, što će u konačnici dovesti do samog pada Njemačke.
1945.	Hitler počinuo samoubojstvo. Njemačka poražena. Kraj Drugog svjetskog rata.
1950ih	Početak oporavka Njemačke.

Izvor: Vlastita izrada autora

2. Ekonomija Njemačke nakon Prvog svjetskog rata

2.1. Hiperinflacija

Inflacija je povećanje agregatne razine cijena u odnosu na vrijednost novca. Pojam inflacija također se može definirati kao pad vrijednosti novca. Vrijednost novca označava njegova kupovna moć. Dakle, ako u određenoj privredi postoji inflacija, kupovna moć te valute pada.
Hiperinflacija kao pojam u ekonomiji, je inflacija koja je "potpuno van kontrole", stanje kada cijene veoma brzo rastu dok valuta gubi svoju vrijednost. Nijedna od definicija hiperinflacije nije opće prihvaćena, međutim, jedna od njih glasi, "Hiperinflacija je slučaj kada inflacija iznosi 20%, 30% ili više na mjesečnoj razini. [1]

Hiperinflacija u Weimatskoj Republici (današnjoj Njemačkoj) je bio trogodišnji period između Lipnja 1921. i Siječnja 1924. Hiperinflacija je bila uzrokovana značajno interno političkom nestabilnošću u državi, okupacijom Ruhr-a od strane neprijatelja te općenito samom jadu i tuzi u stanovništvu.[2]

Povijest hiperinflacije u Njemačko možemo najlakše opisati kroz četiri dijela:

- Pozadina
- Hiperinflacija
- Stabilizacija
- Revalvacija

Slika 1: Efekt hiperinflacije u Njemačkoj

Izvor: www.alphahistry.com

[1] O'Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). *Economics: Principles in action*
[2] Raspoloživo na https://en.wikipedia.org/wiki/Hyperinflation_in_the_Weimar_Republic

2.1.1. Pozadina

Kako bi platila enormne troškove Prvog svjetskog rata, Njemačka je ukinula zlatni standard (pretvorbu svoje valute u zlato) kada je rat izbio. Za razliku od "Treće Francuske Republike", koja je prvi puta uvela porez na dohodak kako bi financirala rat, Njemački car Wilhelm II i Njemački parlament su bez ikakvih oklijevanja odlučili cijeli rat financirati isključivo i samo posuđivanjem. Odliku koju su mnogi financijski stručnjaci poput Hjalmara Schacht kritizirali i smatrali opasnim rizikom za devalvaciju valute. [3]

Vlada je izgleda vjerovala da će biti u mogućnosti otplatiti cijelu dug isključivo osvajanjem materijalno bogatog industrijskog teritorija na istoku i zapadu. Rezultat je bio spora devalvacija marke naspram Američkog dolara od 4.2 do 7.9 marki po dolaru.

Vladin plan je propao u trenutku kada je Njemačka izgubila rat. Nova Weimatska Republika sad je bila opterećena sa masivnim ratnim dugom koji si nije mogla priuštiti. Tiskanje novca bez ikakvih ekonomskih resursa koji bi to podržali dodatno i značajno je pogoršalo situaciju. Versajski ugovor s Njemačkom zaključen je 28. lipnja 1919., u skladu s tim ugovorom ona je morala priznati da je isključivi krivac za Prvi svjetski rat, te je jedna od povećih kazni bio dugo od 5 milijardi dolara. To je nadalje ubrzalo pad valute, do te mjere da je kasne 1919. bilo potrebno dati 48 marki da bi se kupio jedan Američki dolar.[4]

Njemačka valuta je bila relativno stabilizirana na otprilike 90 marki po dolaru tokom prve polovice 1921. Na sreću iz rata je izašla s većinski netaknutom industrijskom infrastrukturom te u odličnoj poziciji za postati dominantna ekonomska sila na Europskom kontinentu. Međutim, u svibnju 1921, London zahtjeva da se šteta plati u zlatu ili stranoj valuti kroz godišnje rate od 2,000,000,000 (2 milijarde) njemačkih maraka plus 26 posto vrijednosti Njemačkog izvoza.

Prva rata plaćena je roku, siječnja 1921. To je označilo početak brzo rastuće devalvacije marke, koja je pala u vrijednosti za manje od jedne trećine centa do studenog 1921. (otprilike 330 Marki za jedan Američki dolar). Totalna šteta dosegla je iznos od 132,000,000,000 (132 milijarde) marki, od kojih je Njemačka morala platiti samo 50 milijardi. Zato što je dug bio u stranoj valuti ne u Njemačkoj marki, jedna od strategija Njemačke je bila masivno tiskanje domaće valute s ciljem kupnje strane, što bi se onda koristilo za otplaćivanje duga. To je znatno pogoršalo inflacijsku stopu marke.

---

[3] Fergusson, *When Money Dies*

[4] Board of Governors of the Federal Reserve System (1943). *Banking and Monetary Statistics 1914-1941*

2.1.2. Hiperinflacija

Počevši u kolovozu 1921. Njemačka je domaćom valutom, markom, počela kupovati stranu valutu po bilo kojoj cijeni, to je sve više i više štetilo i samo ubrzalo pad marke kao valute.[5] Što je više vrijednost marke padala to je količina maraka za kupnju strane valute bila veća. Jedna stvar povlačila je drugu a marci ništa nije pomagalo.

1918.
1 Gold mark = 1 Paper mark

1923.
1 Gold mark =
1,000,000,000,000 Paper marks

Slika 2: Efekt hiperinflacije na marku

Izvor: www.distressedvolatility.com

Tijekom prve polovice 1922, marka se stabilizirala na oko 320 marki po dolaru. U to vrijeme održavale su se mnoge konferencija koje su imale za cilj popraviti situaciju. Nakon što čak ni Američki stručnjaci kao što je J. P. Morgana. Jr. nisu uspjeli naći rješenje inflacija se pretvorila u hiperinflaciju i marka je pala na 7,400 marki po jednome dolaru u prosincu 1922.[6] U jesen 1922. Njemačka više nije bila u mogućnosti plaćati troškove odštete, jer sada je cijena zlata daleko od onoga što si je mogla priuštiti.

[5] Fergusson, strana 38.
[6] Balderston, strana 21.

Također u to vrijeme marka je praktički bila bezvrijedna, što je Njemačkoj onemogućilo bilo kakvu kupnju strane valute ili zlata. Umjesto toga, odštetu su morali plaćati stvarima kao što je ugljen. U siječnju 1923. Francuska i Belgijska vojska okupirala je dolinu Ruhr, industrijsku regiju Njemačke. Radnici u Ruhru su štrajkali i nisu radili što je dalje izazivalo rast inflacije, Njemačka je prisiljena ponovo printati marke kako bi nastavila s otplatom. U studenom 1923. Američki dolar je iznosio 4,210,500,000,000 Njemačkih marki.[7]

Njemačka je printala marke u novčanicama od 50,000,000,000,000.

Slika 3: Marka s iznosom od 50 milijardi

Izvor: www.wikimedia.org

Cijena kruha u studenom - 1918. iznosila je 1 marku,

- 1923. iznosila je 200,000,000,000 marki.

2.1.3. Stabilizacija

Hiperinflacijska kriza natjerala je mnoge prestižne ekonomiste i političare da daju sve od sebe da probaju riješiti taj problem i stabiliziraju Njemačku valutu. U kolovozu 1923. ekonomist Karl Helfferich predložio je da se izda nova valuta, "Roggermark" ("rye mark"), koja bi imala pokriće u hipotekarnim obveznicama. Njegov plan je bio odbačen zbog uvelike fluktuirajuće cijene rye u papirnatim markama. Poljoprivredni ministra Hans Luther je izdao plan kojim je zlato bilo zamijenjeno za rye, te zatim i uveden Rentenmark ("hipotekarna marka") koja je imala pokriće u obveznicama s indeksom tržišne cijene zlata. [8]

[7] Coffin; "Western Civilizations"
[8] "*The Rentenmark Miracle*", Gustavo H.B. Franco

Takozvane zlatne obveznice bile su određene kao omjer od 2790 zlatnih marki naspram jednog kilograma zlata, što je bilo jednako prijeratnom stanju zlatne marke. Rentenmark nije bilo moguće otkupiti za zlato već je samo bila odrađena zlatnim obveznicama. U monetarnoj reformi 13-15. listopada Rentenmark plan je stupio na snagu, to je dovelo do otvorenja nove banke, Rentenbank, na čelu s Hansom Lutherom koji je do tada postao novi Njemački ministar financija.

Nakon 12. studenog 1923., kada je Hjalmar Schacht postao valutni povjerenik, Njemačka centralna banka (Reichsbank) nije više smjela eskontirati državne trezorske zapise, što je značilo da je problem papirnatih marki nestao. Emitiranje komercijalnih novčanica je dopušteno i količina Rentenmarks-a u optjecaju je rasla, ali naravno cijela situacija je bila striktno praćena.

16 studenoga 1923., kada je javnost upoznata s novom Rentenmark novčanicom, koja je zamijenila bezvrijednu marku, 12 nula je skinuto s cijena. Cijene u novoj valuti sada su ostale stabilne. S vremenom količina Rentenmarki u optjecaju je rasla, 1923. 500 miliona, početkom 1924. 1 milijarda, te je sredinom 1924. došlo do nevjerojatnog broja od 1.8 milijardi Rentenmarkiu optjecaju. Stara marka je i dalje bila u optjecaju, narasla je na nevjerojatan broj od 1.2^{21}tj, 1,200,000,000,000,000,000,000. Monetarni zakon uveden 30. kolovoza dopustio je razmjenu marke za Reichsmark, i to u omjeru 1,000,000,000,000 : 1.[9]

2.1.4. Revalvacija

S vremenom su se neki dugovi dodavali, ponajviše zbog toga što jer je originalan dug bio izražen u starim markama.

Jedan od najvažnijih čimbenika stabilizacije hiperinflacije je bila revalvacija. Revalvacija označava porast tečajne vrijednosti domaće valute u odnosu na strane valute. Također predstavlja revalorizaciju – restauracije valute kojoj je vrijednost pala zbog inflacije.

Njemačka vlada je imala izbor ili da revalvacijskim zakonima brzo dovede kraj inflaciji ili da dopuste političke i nasilne nerede na ulicama. Njemačka se vlada također u detalje dogovorila da je interes kreditora i dužnika mora bit pošten. Ni životni standard indeksa cijena ni indeks cijena dionica nisu uzeti kao bitni. Vlada je pratila i pouzdala se tržišno orijentiranu metodu da će index dolara i cijena na veliko, ugrubo odrediti "pravu" cijenu.

[9] Fergusson, Pogavlje 13

Date	"Reichs"Mark	"Gold"Mark	1 "Gold"Mark = "Reichs"Mark
January-June 1918	10	8,00	1,25
December 1918	10	5,00	2,00
June 1919	10	3,11	3,21
December 1919	10	1,04	9,61
March 1920	100	4,87	20,53
December 1920	100	6,88	14,53
August 1921	100	5,82	17,18
December 1921	100	2,87	34,84
July 1922	1000	9,50	105,26
November 1922	10000	7,80	1.282,05
23. July 1923	1 Million	9,89	101.112,23
17. August 1923	10 Million	9,81	1.019.367,99
7. September 1923	100 Million	7,82	12.787.723,78
3. October 1923	1 Milliarde	9,21	108.577.633,00
16. October 1923	10 Milliarde	8,06	1.240.694.789,00
22. October 1923	100 Milliarde	8,18	12.224.938.875,00
5. November 1923	1 Billion	8,65	115.607.000.000,00

Revaluation Act 1925 - Conversion Table

Note: 1 Milliarde in German Terms (1,000 Million) = 1 Billion in US Terms;
1 Billion in German Terms (1,000,000 Million) = 1 Trillion in US Terms;
1 "Gold"Mark value in grammes of fine gold (1913) = 0.35842g;
"Reichs"Mark = Currency not tied to the goldstandard in 1918 to 1924.

Source: Law about the Revaluation of Mortgages and other Claims (Revaluation Act 1925), issued the 16th of July, 1925 (Aufwertungsgesetz, Reichsgesetzblatt, Teil I, 1925, p.133-135) and Author's calculations in: Wolfgang Chr. Fischer, German Hyperinflation – A Law and Economics Approach, Eul-Verlag Köln 2010, p. 85

Slika 4: Revalvacijski akt 1925

Izvor: www.wikimedia.org

2.2. Njemačka u Velikoj gospodarskoj krizi

Velika gospodarska kriza je bila duga i opsežna ekonomska kriza koja je zahvatila skoro sve najrazvijenije zemlje u ranim i srednjim 1930. Izazvana je padom burze u New Yorku 1929 te se ubrzo proširila izvan Sjedinjene Američke Države i uništila ekonomiju mnogim razvijenim nacijama. Utjecaj Velike gospodarske krize bio je jako izražen u Njemačkoj, koja je živjela pet godina u umjetnom blagostanju poduprtom Američkim kreditima. Nezaposlenost je jako zahvatila Njemačku, zbog brojnih zatvaranja velikih kompanija ili njihovog smanjenja, milijuni Nijemaca su ostali bez posla. Kako su se banke raspadale ostatak populacije je izgubio gotovo svu ušteđevinu. Strašni uvjeti ranih 1930. natjeralo je mnoge Njemačke glasače da ne glasaju za uobičajene stranke već se okrenu radikalnijim alternativama kao što je Narodna stranka Adolfa Hitlera.

Početak velike gospodarske krize je bilo jako loše ekonomsko stanje Sjedinjenih Američkih Država popraćeno sa godinama siromaštva. 1920-e su bile godine velikog rasta Američkih kompanija, to je dovelo do rekordno visoke proizvodnje, još veće prodaje te rezultiralo u milijunima dolara profita. Profit se prenosio na dioničare koji su također mnogo zarađivali od jakog porasta cijena dionica.

Američko stanovništvo je ovo ugledalo kao priliku, tako su tisuće Amerikanaca žurili kako bi tu priliku iskoristili. Neku su se toliko tome posvetili da su cijelu svoju životnu ušteđevinu uložili pa čak i dizali kredite na kuću, samo da mogu što više uložiti u te dionice o kojima su svi pričali. Ali sav taj nagli porast profita i cijena dionica nije moga zauvijek trajati. 1928. poduzeća su došla do te točke kada su imali toliko novca uložno u njih da im je proizvodnja jednostavno postala prevelika i nepotrebna što je dovelo do pada prodaje pa tako i profita.

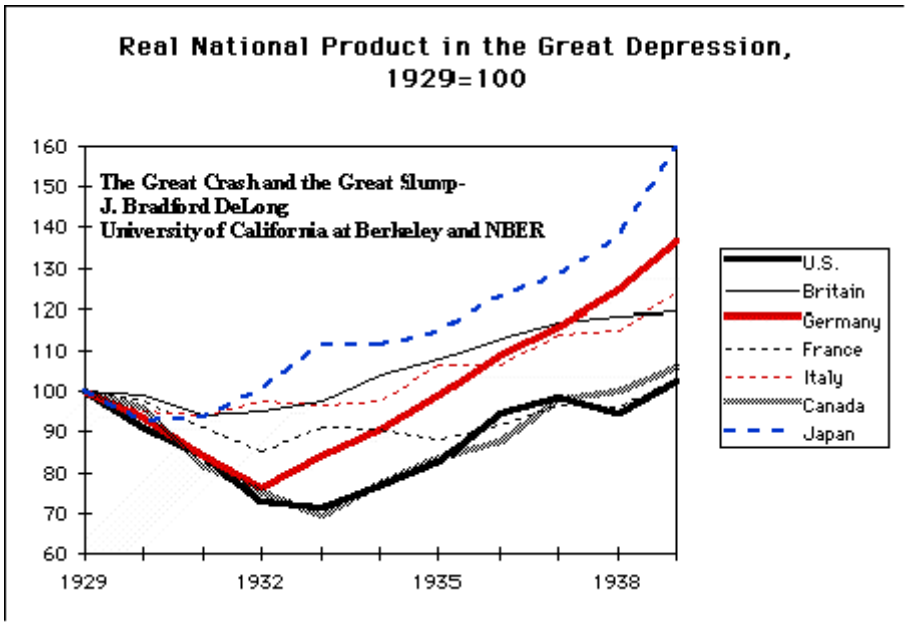

Slika 5: BPD kroz države tjekom velike gspodarske krize 1929.

Izvor: www.alphahistory.com

24. listopada 1929. je bio dana kad je taj prenapuhani ekonomski "balon" pukao, taj dan je kasnije nazvat kao "Crni Četvrtak". Cijene dionica na Njujorškoj burzi su drastično počele padati. Kako su cijene toliko padale svi vlasnici dionica su ih se htjeli riješit pa s ih momentalno prodavali. Kako je količina dionica na burzi rasla tako je njihova cijena sve više i brže padala, što opet dovodi do masivnog prodaja dionica od strane vlasnika kako bi minimizirali svoje gubitke. Trend prodaje dionica i njihov pad cijena trajao je tri tjedna i bio je sve gori i gori. Ekonomski i socijalni rezultati pada Wall Street-a su bili nezamislivi.

Između 1929. i 1932. ukupna Američka industrijska proizvodnja pala je za gotovo 45%. Veliki broj tvrtki je propao ili im je trgovanje bilo zabranjen, oni koji su se uspjeli održati na životu morali su otpustit velik broj radnika samo kako bi što više smanjili svoje troškove. Najvidljivija posljedica krize je bila ogromna nezaposlenost. Do 1932., više od 12 milijuna Amerikanaca, 24% radne snage, bilo je bez posla. Cijeli taj pad ekonomije slomio je pouzdanje pojedinaca, tako su svi žurili u banke kako bi podigli sve svoje novce. Stotine banaka su se zatvorile a milioni ljudi su izgubili svoje ušteđevine i penzije.

Tablica 2: Razdoblje od 1929-1932, utjecaj velike gospodarske krize na tadašnje najjače sile:

	SAD	**Velika Britanija**	**Francuska**	**Njemačka**
Proizvodnja	-46%	-23%	-24%	-41%
Veleprodajna cijena	-32%	-33%	-34%	-29%
Inozemna trgovina	-70%	-60%	-54%	-61%
Nezaposlenost	+607%	+129%	+214%	+232%

Izvor: http://alphahistory.com/nazigermany/the-great-depression/

Velika gospodarska kriza i pad burze značajno su oštetili Sjedinjene Američke Države, ali utjecaj na tadašnju Njemačku je bio još i gori. Nijemci nisu bili toliko oslonjeni na proizvodnju i izvoz koliko su ovisili o zajmovima Sjedinjenih Američkih država koje su dizale Njemačku ekonomiju još od 1924. Ti zajmovi su se polako počeli povlačiti kroz 1929. kako su mnogi Američki investitori odstajali od ulaganja. Njemačka ekonomija nije bila spremna ni dovoljno snažna da izdrži sva ta povlačenja novca i kapitala. Banke su imale problema sa pronalaženjem novca za kredite, a potrošači su polagano počeli gubit vjeru u banke. 1931. Njemačke i Austrijske financijske institucije su se našle u problemima što je izazvao zatvaranje nekolike najvećih banaka.

Njemačka je do sada, 1920ih uživala u uspješnim vremenima zahvaljujući stranim zajmovima, kreditima i investicijama. Ali početkom 1930ih potražnja za njihovim proizvodima postaje jako mala dok do kapitala i kredita gotovo pa nisu mogli doći. Do toga trenutka Sjedinjene Američke Države bile s najveći kupac Njemačke robe tako da su igrali veliku logu u izvozu Njemačke. Sjedinjene Američkih Države u pokušaju rješavanja svoga problema u jednom trenutku su samo ograničile i jednim dijelom zaustavile uvoz Njemačkih dobara kako bi poticale što već prodaju vlastitih dobara.

Kao posljedica toga Njemački proizvođači osjetili s veliki pad u izvoz svoje robe. Veliki broj tvornica se ili zatvorio ili podnio drastične mjere otkazivanja radnika kako bi što više smanjili troškove. Do 1932., Njemačka nacionalna proizvodnja skoro se prepolovila te ostala na gotovo 58% iznosa iz 1928. Zbog ovoga nezaposlenost je krenula u jako velik pad. Do kraja 1929., otprilike 1.5 milionaNijemaca je bilo bez posla, u narednih godinu dana ta se brojka skoro pa poduplala, te je do rane 1933. iznosila 26% - 6 milijuna ljudi je bilo bez posla.[10]

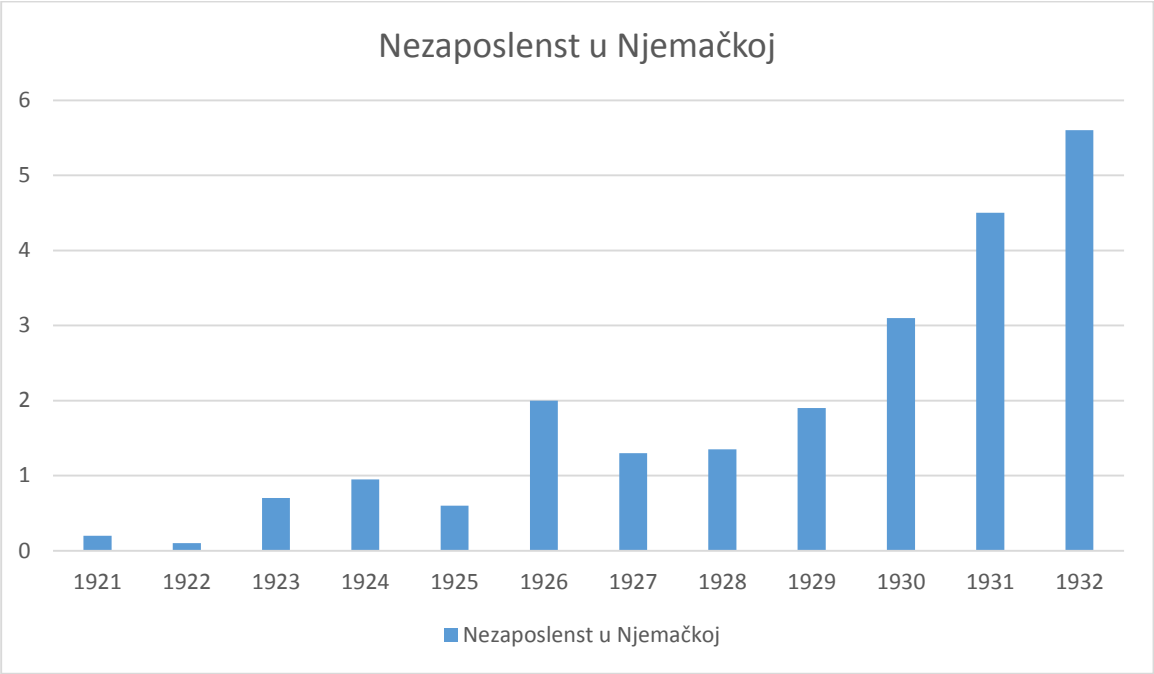

Grafikon 1: Nezaposlenost u Njemačkoj
Izvor: Vlastita izrada autora

Nezaposlenost je imala jako loš utjecaj na društvo. Nekoliko puta se desilo da je došlo do nestašice hrane, ali kada je i imalo milioni ljudi su se mučili da je nabave. Njemačkoj djeci je bilo najgore: tisuće ih je umrlo zbog pohranjenosti i raznih bolesti vezane za prehranu. Milioni industrijskih radnika, isti oni koji su 1928. imali najveće plaće, radili nabolje poslove i bili jedni od najboljih radnika sada su proveli godinu dana ili više u nezaposlenosti. Velika gospodarska kriza zahvatila je sve radničke klase, ne samo industrijske radnike. Nezaposlenost je također bila visoka među uredskim radnicima i profesijama. 60% studenata koji su završili fakultet nisu mogli pronaći posao. Britanski novinar Christopher Isherwood, koji je živio Berlinu za vrijeme Velike gospodarske krize svoje prizore opisao je sljedećim riječima:

[10] http://alphahistory.com/nazigermany/the-great-depression/

"Jutro za jutrom, svugdje u ovom velikom, pustošnom, turobnom gradu, kolonije mladih radnika sa svojim aktovkama šetalo je u još jedan prazan radnički dan kako bih preživjeli, prodavajući vezice za cipele, proseći, čekajući red u Zavod za zapošljavanje, družeći se po wc-u, otvarajući vrata auta na ulici, pomažući s kašetama lokalnim dućanima, tračajući, smijući se, krađom, prisluškivanjem dojava, dijeleći opuške cigareta koje su našli na podu."[11]

Njemačka vlada neuspješno je reagirala na ovu krizu. Heinrich Bruning postao je kancelar u ožujku 1930, njega su inflacija i proračunski deficit više plašili od same nezaposlenosti. Umjesto da troši novac na oporavka ekonomije i stvaranja poslova, Brning se odlučio na povećanje poreza (kako bi smanjio budžetski deficit), potom je uveo smanjenje plaća i smanjenje potrošnje (kako bi smanjio cijene). Bruningova ideja bila je opovrgnuta od strane Reichtag-a, međutim kancelar je imao potporu predsjednika Hindenbrga, koji je njegove prijedloge realizirao sredinom 1930ih. Brningove mjere nisu uspjele, naprotiv, stvari su učinile gorima neko što su bile i vjerojatno povećale Njemačku nezaposlenost i javnu patnju. Također je pridonijelo daljnjoj nestabilnosti vlade i svađama između tadašnjih Reichtag stranaka.

"Samo onda kada su stvari išle jako loše za Njemačku ekonomiju, Nacistička stranka je mogla cvjetati, i obrnuto. Njihov uspjeh na izborima i njihov rast broja članova paralelno se kretala sa brojem nezaposlenosti. U godinama uspjeha i bogatstva između 1924. i 1928. Nacistička stranka gotovo pa je nestala iz krugova politike. Ali što je ekonomija dublje padala u krizu to su oni sve bolje i udobnije sjedili."[12]

Alfred Sohn-Rethel, ekonomist

Pravi "sretnik" i osoba koja je najviše uspjela izvući iz ove velike gospodarske krize i Bruningovih katastrofalnih političkih ideja bio je Adolf Hitler. S rastom javnog nezadovoljstva, broj članova Hitlerove stranke popeo se na rekordne visine. Nacistički vođa našao se u situaciji koja mu se iznimno sviđala 11 mjesec nakon pada Wall Street-a, NSDAP

[11] Raspoloživo na http://alphahistory.com/nazigermany/the-great-depression/
[12] Raspoloživo na http://alphahistory.com/nazigermany/the-great-depression/

(Nacistička stranka) dobila je 230 mjesta u vladi, daleko najveći broj koji je jedna strana samostalno imala u Reichtag-u, tadašnjoj Njemačkoj vladi.

Tablica 3: Rezultati općih izbora od 1928. do 1932. :

Opći izbori	**NSDAP glasovi (postotak)**	**NSDAP mjesta u vladi**
Svibanj 1928	2.6%	12
Rujan 1930	18.3%	107
Srpanj 1932	37.8%	230
Studeni 1932	33.1%	196

Izvor: http://alphahistory.com/nazigermany/the-great-depression/

3. Hitlerova ekonomija

Iako ekonomiju nisu smatrali stvarnom i potrebnom za gospodarstvo (više u poglavlju 3.1.) Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka je imala svoje ekonomske i gospodarske planove za Njemačku u slučaju da dođu na vlast. Taj se plan sadržavao u takozvanom "Planu od 25-točaka" (više u poglavlju 3.3).

3.1. Uspon Hitlera i Nacionalsoijalističke njemačke radničke stranke

Adolf Hitler bio je Njemački vođa tijekom Trećeg Reicha (1933-1945), primarni pokretač Drugog svjetskog rata u Europi i masovnog ubojstva milijuna ljudi kojih je smatrao "neprijateljima" tj. lošijima od Arijevskih ideala. Uzdigao se od netalentiranog slikara sve do diktatora Njemačke, pa čak i do vladara velikog dijela Europe na par mjeseci prije nego li ga je njegovo konstantno "kockanje" dovelo u propast. Nakon što su njegovu vladavinu i carstvo srušile neke od najvećih sila svijeta počinio je samoubojstvo.

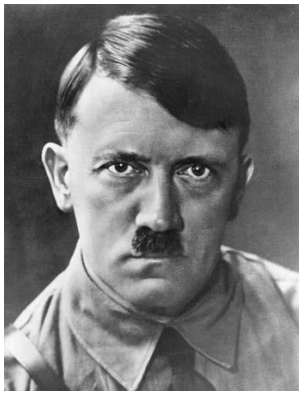

Slika 6: Hitler
Izvor: www.britannica.com

Tablica 4: Hitlerov nastanak i dolazak na vlast:[13]

1914.-1918.	Četiri godine je provodi u ratu. Vraća se bez ikakvih vještina ali ga vojska regrutira te je nedugo poslije promoviran u "časnika obrazovanja"
1919.	Provociran tijekom jednog sastanka Hitler ljutito održi govor u kojem pokaže svoje govorničke vještine. Istog se dana pridružuje Njemačkoj radničkoj stranci.
1920.	Promoviran i uspijeva promijeniti ime stranke iz Njemačke radničke stranke u Nacionalsocijalističku njemačku radničku stranku.
1921.	Veličina stranke raste na 3.980 članova.
1923.	Vodeći svoj puč u pokušaju napada, 4 policajca i 16 članova njegove stranke su ubijeni, završio je zatvoru ali mu je to pridonijelo veliku popularnost.
1924.	Vrijeme u zatvoru provodi smišljajući planove i strategije te piše svoju prvu knjigu "Mein Kampf". Petogodišnja zatvorska kazna pretvara se u samo pola godine. Nakon nekog promišljanja shvatio je da do moći neće doći revolucijom van vlade već kroz legalna djela unutar sistema demokracije Weimara.
1929.	Stranka dobije veliku popularnost kada dva člana Komunističke partije ubijaju čovjeka koji je nekoliko mjeseci prije napisao pjesmu koja će poslije njegova ubojstva predstavljat njihovu himnu.
1930.	Hitler prvi put počinje sa svojim Anti-židovskim djelovanjima. Pad Wall Street-a nanosi veliku štetu ekonomijama diljem svijeta, zbog čega Hitler na izborima ima bolje rezultate neko ikada.
1932.	Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka postaje najveća stranka u Reichtagu.
1933.	Hitler dobiva "planarne ovlast" koje su maju slobodu da djeluje bez priznanja i ograničenja parlamenta. Samo je predsjednik na većem položaju od njega.
1934.	Predsjednik umire, Hitler dobiva punu diktatorku moć.

Izvor: Vlastita izrada autora

[13] *"Shadows of the Dictators"* 1989

3.2. Hitlerov pogled na ekonomiju

Hitlerov pogled na ekonomiju i njegovo vjerovanje da je ekonomija od sekundarne važnosti je pitanje perspektive. U jednu ruku, u jednom od svojih govora izjavio je "Mi smo socijalisti, mi smo neprijatelji današnjeg kapitalističkog ekonomskog sistema"[14], ali je jasno istaknuo da njegova interpretacija socijalizma "nema veze sa Marksističkim socijalizmom"[15]. Nešto kasnije izjavio je "Socijalizam! To je sasvim nesretna riječ... Što socijalizam zapravo znači? Ako ljudi imaju što za jesti i ako imaju svoje užitke onda imaju i svoj socijalizam"[16]. U privatnosti također je rekao "Ja apsolutno inzistiram na zaštiti privatnog vlasništva.. Moramo poticati privatnu inicijativu"[16]. U drugom je navratu rekao da bi država trebala imati koristiti privatno vlasništvo ako od toga ima nekog dobra za zajednicu. Nedugo nakon što je došao na vlast, uvjereno je rekao "Više ne postoji privatna sfera gdje individualac pripada samo sebi. To je socijalizam, nije tako trivijalna stvar kao što je mogućnost privatnog posjedovanja sredstava za proizvodnju. Takve stvari ništa ne znače ako bih podleglo ljude u tip discipline iz koje ne mogu pobjeći... Zašto imamo potrebu za socijaliziranje banaka i tvornica? Mi socijaliziramo ljude". [17]

Očito je da je vjerovao da taj nedostatak ekonomske politike u Nacionalsocijalističkoj njemačkoj radničkoj stranci jedna od njenih snaga, govoreći "Glavna stavka naše ekonomske teorije je da uopće nemamo ekonomsku teoriju"[18]. Hitler se služio antisemitizmom za napad ekonomskih sistema u drugim državama. Također je vjerovati da bitke pojedince i da je ta sama sirova strast preživljavanja dobra za zdravlje cijele nacije jer u društva promovira superiorni individualizam.

3.3. Ekonomija NSDAP-a

Hitlerov stav o tome da je ekonomija nebitna nije bila samo njegovo mišljenje već i mišljenje cijele Nacionalsocijalističke njemačke radničke stranke. zaključio "Ekonomija je nešto od sekundarne važnosti"[16] govorili su. Njihovo gledanje na povijest je bilo vrlo striktno i idealističko, gdje su mislili da su veliki događaju vođeni malim brojem individualaca koji sežu nečem velikom. Točno ono čime je Hitler sebe smatrao. Čak su išli do te mjere da su krivili sve prijašnje Njemačke vlade, još od Bismarka da su podvrgnule zemlju materijalizmu oslanjajući se više na mirno ekonomsko razvijanje umjesto ekspanzije kroz rat.

---

[14] Hitlerov govor 1. svibnja 1927. Cited in Toland, J. (1976)
[15] Francis Ludwig Carsten, *The Rise of Fascism*, University of California Press, 1982
[16] "*Hitler's Secret Conversations*." Preveo Norman Cameron and R.H. Stevens
[17 a b c] Henry A. Turner, *Hitler's Einstellung*, 1976
[18] Braun, Hans-Joachim (1990). *The German Economy in the Twentieth Century*. Routledge

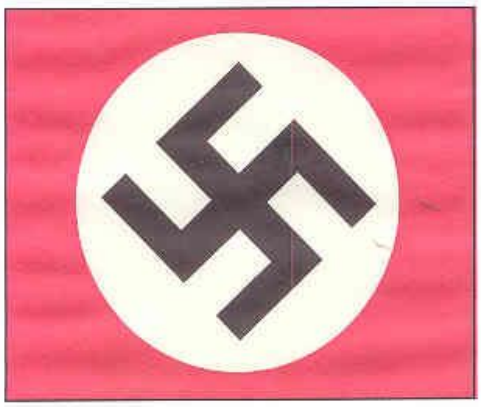

Slika 7: ''Twenty-Five Point Programme''
Izvor: www.wikimedia.org

Zbog ovih razloga, nacisti nikada nisu imali strogo određeni ekonomski plan. Originalni "Twenty-Five Point Programme" (plan u 25 točaka) prihvaćen 1920., naveo je nekoliko ekonomskih zahtjeva (za detalje pogledati 4.1). Međutim stupanj nacističkog pridržavanja tih stavova u daljnjim godinama bio je upitan. Bilo je nekoliko pokušaja promjene ili pak potpune zamjene cijelog programa. Kao npr. 1924, predloženo je da se uvede plan u 39 točaka gdje bi se neke točke zadržale, neke izbacile a mnogo potpuno novih dodale. Hitler je zabranio bilo kakve rasprave o programu poslije 1925., zbog toga je kako je on rekao, program "ne prekršiv" i ne trebaju mu nikakve promjene. Njegovo javno ne spominjane programa mnoge je navelo da misle da je on potajno protiv njega. [19]

3.3.1. Plan u 25 točaka

Plan programa od 25 točaka ekonomskih i ostaih zahtjeva Njemačke Nacoinalsocijalističke radničke stranke:

1. Zahtijevamo ujedinjenje svih Njemaca u Veliku Njemačku na principu samoopredjeljenja svih ljudi.
2. Zahtijevamo da Njemački narod ima prava jednaka onima drugih zemalja i da se Versajski sporazum ukine.
3. Zahtijevamo zemlju i teritorij (kolonije) za održavanje ljudi i rješavanja problema viška stanovništva.
4. Samo naši državljani mogu postat i građani. Samo oni koji imaju Njemačku krv, bez obzira na vjeru mogu biti građani, izuzet Židova.
5. Oni koji nisu građani a žive u Njemačkoj to čine kao stranci te se tako i tretiraju.

[19] Lee, Stephen J. (1996), Weimar and Nazi Germany, Harcourt Heinemann

6. Prava glasanja, sudjelovanje u određivanja zakona i radit bilo koju javnu funkciju mogu samo građani Njemačke.
7. Građani imaju pravo na posao pristojan životni standard. Ako to ne mogu postići, stranci (bez prava građanstva) biti će izbačeni.
8. Sva buduća imigracija ne-Njemaca mora biti zaustavljena. Svi stranci koju su ušli zemljuposlije 2. kolovoza 1914. biti će prisiljeni napustiti državu.
9. Svi građani moraju imati jednaka prava i dužnosti.
10. Prva dužnost svakog građana mora biti rad, mentalni ili fizički. Nitko neće raditi nešto što ne pridonosi korist za društvo.

    Nadalje tražimo:
11. Da se sav nezarađeni prihod, i prihod koji ne proizlazi iz rada ukine.
12. Pošto svaki rat donosi žrtvu u krvi i bogatstvu, bilo kakva osobna zarada koja je proizašla iz rata smatra se veleizdajom naroda. Zato tažimo potpunu zapljenu svih ratnih prihoda.
13. Zahtijevamo nacionalizaciju cijelog povjerenja.
14. Zahtijevamo podjelu profita u velikim industrijama.
15. Zahtijevamo generalnu povišicu penzija.
16. Zahtijevamo pomoć i brigu malih dućana i poslovnica. Sve veće će se zatvoriti kako bi manjima dali priliku da posluju miru.
17. Zahtijevamo reformu zemljišta kako bi malim farmerima pružili potrebno zemljište za daljnji opstanak i proizvodnju.
18. Zahtijevamo pravo nemilosrdnog postupanja prema svim kriminalcima, profiterima i sličnima i smrt kao kaznu, bez obzira na vjeru i rasu.
19. Zahtijevamo da se Rimski zakon, koji služi materijalizaciji svijeta ukine i zamjeni sa novim Njemačkim zakonom.
20. Kako bi svakoj sposobnoj osobi omogućili prikladnu i najbolju edukaciju, vlada mora preuzeti odgovornost školovanja od samog početka. Talentirana djeca iz siromašnih obitelji školovati će se o trošku države. Ovo se mora postići kako bi svaki Njemac imao posao.
21. Država mora preuzeti odgovornost nacionalnog zdravlja, poboljšanje koje će postići kroz uvođenje brojnih igara, gimnastičkih kao i drugih i kroz najbolju fizičku edukaciju koju može imati.
22. Ukidanje regularne vojske i uvođenje nove nacionalne vojske.

23. Njemačke novine moraju biti rješenje stranih utjecaja, laži i korupcije. Moraju biti isključivo na Njemačkom napisane od strane Njemaca. Strane novine se objavljuju samo uz odobrenje države.
24. Zahtijevamo slobodu vjerovanja.
25. Kako bi se ovi zahtjevi ispunili, zahtijevamo snažnu središnju vladu sa potpunim i neograničenim autoritetom.[20]

4. Ekonomija Njemačke u Dragom svjetskom ratu

U vremenu Drugog svjetskog rata i nešto prije (1933.-1945.), kada je Hitler vodio Njemačku, ekonomija je bila pod takozvanom vatrom uspjeha. Svaki sektor poduzeće ili pojedinac koje je na bilo koji način pridonio Njemačkoj vojsci ili njihovom osamostaljenju od ostatka ekonomskih sila bio je nagrađivan velikim državnim subvencijama. U samome ratu, Njemačku ekonomiju uzdržavao je prisilan rad koji je Njemačka nametala robovima i ljudima iz obližnjih država (detaljnije u paragrafu 4.2.2).

U lipnju 1933. predstavljen je takozvani "Renhardt Program" za infrastrukturni razvoj. On je spajao neizravne poticaje kao što su smanjenje poreza sa direktnim javnim investicijama u prometnim putovima, željeznicama i autocestama. Skupa sa sličnim poticajima izazvali su naglu ekspanziju Njemačkog građevinarstva. Između 1933. i 1936. broj zaposlenih u građevinarstvu je porastao sa 666,000 na 2000,000.

4.1. Promjena BDP-a

Nacisti su došli na vlast za vrijeme Velike gospodarske krize. U tom trenutku nezaposlenost je bila gotovo 30%. Hitler je 1933. stavio tadanjeg bivšeg člana Njemačke Demokratske stranke, kao predsjednika Reichsbanke, a 1934. kao ministra ekonomije. Iz prve, on je nastavio i koristio se ekonomskom politikom koju je Kurt uveo još u 1932. za borbu protiv efekta Velike gospodarske krize. Naslijeđena ekonomska politika je uključivala velike javne radove kao što je izgradnje Atobahn mreže. Na taj način se stimulirala ekonomija i nezaposlenost smanjila.

[20] Cijeli "Plan u 25 točaka" raspoloživ na http://www.hitler.org/writings/programme/

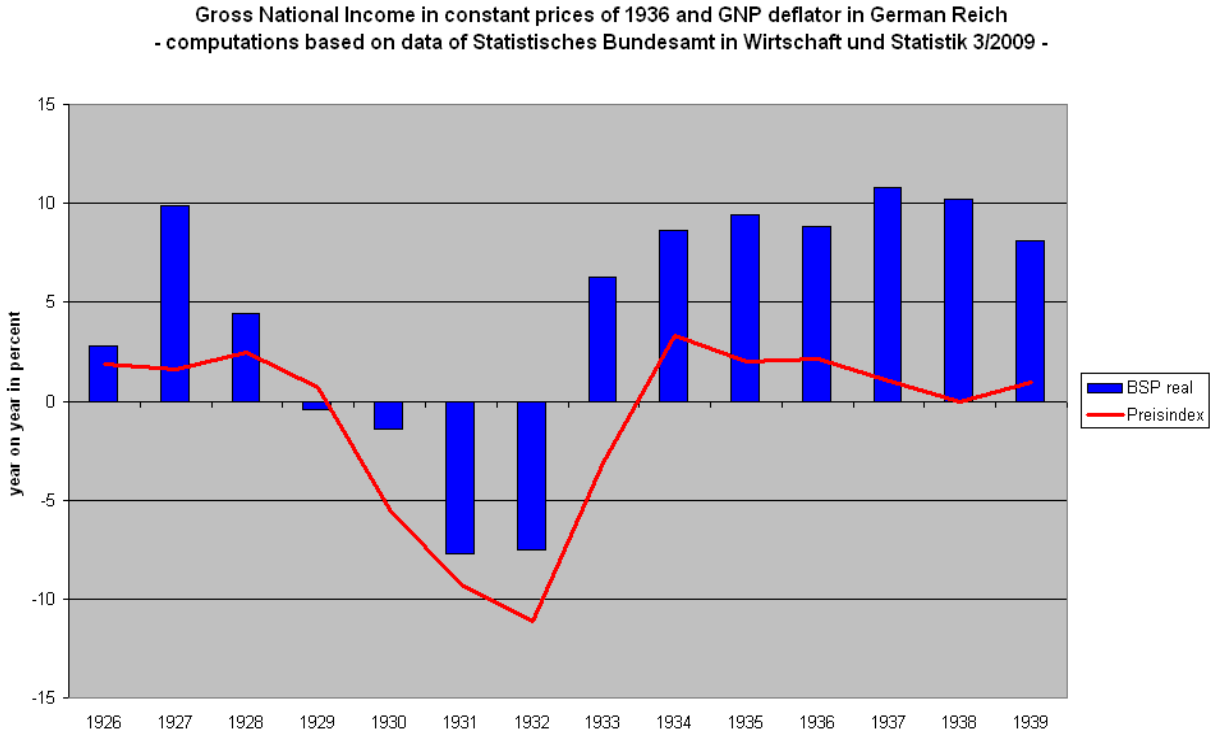

Slika 8: Postotna promjena BDP-a iz godine u godinu od 1926 do 1939 u Njemačkoj.
Izvor: www.wiki2.org

Iz priloženog grafa mogu se vidjeti velike i jake oscilacije BPD-a u Njemačkoj u razdoblju od 1926. do 1939. Dakle prijeratno stanje. Njemačka proizvodnja poslije Prvog svjetskog rata rasla je velikom brzinom i lako se oporavljala. Međutim kao što možemo vidjeti poslje 1928. ide u nagli pad i udara u dno u 1932. godini. Taj nagli pad BDP-a izazvan je padom Wall Streeta i pojavom Velike gospodarske krize. Jedan od glavnih načina Njemačkog oporavka od ovog ponora bila je masovna privatizacija industrija. Privatizirale su se gotovo sve industrije, od banaka, željeznica, brodogradilišta pa sve do rudnika i prerađivačkih tvornica. Automobili i prijevozna sredstva su se popularizirala i tako izazvali veliki pomak u Njemačkoj automobilskoj industriji što je dodatno pridonijelo rastu BDP-a. Njemačka je već oko 1934. bila skoro na istome BDP-u kao prije krize ako ne i većem.

4.1.1. Ekonomske promjene

"Nakon što posjetite ova mjesta, biti će vam kristalno jasno kako se Nacistička stranka unutar samo par godina uzdigla od cijele mržnje koja ju je okruživala u jednu od najpriznatijih stanaka tog vremena." – ***John F. Kennedy***[21]

[21] Raspoloživo na http://www.topinfopost.com/2015/01/05/things-you-were-not-told-about-hitler

Tokom rata i nacističke njemačke došlo je do brojnih ekonomskih promjena i velikih postignuća koji su Nijemcima dali razlog da vjeruju u pobjedu rata i bolje sutra. Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka postigla je velike uspjehe koji su definirali put ekonomije na bolje i riješili se posljedica Prvog svjetskog rata te ih pripremila za grubu budućnost.

Neke od tih promjena i postignuća su:

- Oslobođenje od internacionalnih bankarskih "kartela"

- Stvaranje uspješne ekonomije bez nezaposlenosti

- Dobro tretiranje Njemačkih radnika

- Organizirana industrijska proizvodnja i uzgoj.

Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka i Hitler došli su na vlast u vremenu kada Njemački narod nije imao posla ni novca i kada su mnogi gladovali. Vrijeme kada sa kašetom punom novca, stotinama milijuna koji vam nisu mogli kupiti ni komad kruha, kada su mnogi ostali bez mjesta za spavati nakon što su im domovi i farme bili oduzeti od strane banaka.

" Dramatična devalvacija marke započela je onoga trenutka kada je Reichbank-a bila privatizirana, tj. dana privatnim investitorima"

- 1967, knjiga ''The Magic of Money''[22]

U drugim riječima, velika poslije-ratna hiperinflacija nije bila izazvana Njemačkom vladom već bankama koje se bile privatizirane i koje su imale monopol na printanje i kreaciju novog novca. Banke su uništile Njemačku ekonomiju i bila je uništena sve do ovoga trenutka.

Slika 9: Reichsmark

Izvor: www.ebay.com

Prva stvar koju su napravili kada su došli na vlast je bio popravak korumpiranog financijskog sustava. Nisu doživljavali pravila banaka niti su "igrali" po njihovim pravilima. Nakon što su u potpunosti zaustavili i uništili rad privatnih banka uveli su svoju Reichsmarku koju nisu mogli kontrolirati vanjski financijski interesi.

[22] Raspoloživo na http://www.topinfopost.com/2015/01/05/things-you-were-not-told-about-hitler

Nakon što su uveli svoj javni bankovni sustav i tako se izolirali, svijet je proglasio rat skupa s globalnim bojkotiranjem Njemačkih dobara. Ali Njemačka je zato nakon dvije godine živjela bez duga i bez hiperinflacije s novo osnovanom stabilnom ekonomijom.

Nakon postavljanja tog javnog bankovnog sustavasljedeći korak s bili popravci infrastrukture. Izgrađene su nove ceste, mostovi, brane, kanali, luke te su javne i privatne zgrade obnovljene. Sve je to bilo napravljeno s javnim novcem koji nije imao veze s stranim bankama i bankarima, svaka marka utrošena je u svojoj pravoj protuvrijednosti u radu i novim proizvodima.

Dok se žene poticalo da budu domaćice, ovi radovi otvorili su radna mjesta gotovo svim Njemačkim muškarcima i tako je problem nezaposlenosti riješen u samo dvije godine. Zvuči nemoguće ali nezaposlenost je 1936. bila gotovo ravna nuli.

Ne samo da su svi imali posao već su uvijete i načini rada bili jako dobri. Kako bi stimulirali integritet, prijateljstvo i sreću, radnici su imali veliki broj povlastica. Kao na primjer:

- Visoko subvencirane odmore i putovanja.
- Organizacija više od 134,000 kazališnih predstava i koncerata za 32 milijuna ljudi u periodu od 1933 do 1938.
- 2 milijuna ljudi išlo je na krstarenja i 11 milijuna je uživalo u kazalištu.
- Svaki građanin besplatno je dobio radio.
- 5 radnih dana u tjednu.
- Besplatno javno zdravstvo.
- Trgovačke unije rada s zabranjene i zamijenjeneNjemačkom frontom rada
- Svaka tvornica bila je obvezna imati odmarališta, menze, svlačione te čak igrališta i bazene za svoje radnike.

Slika 10: Njemačke radnice na pauzi

Izvor: www.topinfopost.com

Za razliku od Amerike čije se gospodarstvo svodilo na pojedinačno stjecanje i maksimalizirane profita, Nacistička Njemačka je imala politiku samo-održavanja gdje je cilj bio proizvodi samo ono što Njemačkoj treba. Bez da se oslanjaju na uvoz, cilj ekonomije je bio proizvesti sve što građanima treba.

Nije im bio cilj te je bilo zabranjeno proizvoditi kako bi maksmizirali profit, morali su proizvoditi samo onoliko koliko Njemačkoj i narodu treba. U slučajevima lošijeg profita, država je davala subvencije tako da su svi bili na istome i nitko nije patio. Država je također garantirala da će sve proizvedeno biti i kupljeno.

4.2. Uloga rata u ekonomiji

Rat je iz vremena u vrijeme odlikova ekonomiju, možda više nego što mislimo. Pobjednici rata oblikovali su ekonomske institucije i linije trgovanja. Sve svemu rat ponajviše iscrpi bogatstvo, remeti tržišta i pospješuje rast ekonomije. Prije ratna razdoblja su bila bogata, BDP bi bio visok isto kao i zaposlenost, ali sve je to uzalud kada poslije ratno razdoblje iza sebe ostavlja glad siromaštvo i nestašicu od koje znaju biti potrebna i desetljeća da se država oporavi.

Nekoliko stavki označilo je Njemačku ekonomiju u ratu, a to su:

- Iznimno velika vojna potrošnja
- Prisilan rad
- Proizvodnja u ratnom razdoblju

4.2.1. Iznimno velika vojna potrošnja

1936., Njemačka vojna potrošnja prekoračila je 10% BDP-a, više nego ijedna druga Europska zemlja u to vrijeme. Vojne investicije su također premašile i investicije pojedinaca od 1936. pa nadalje[23]. Hitler se našao između različitih preporuka. S jedne strane "slobodno tržište" unutar države, centralizirano oko predsjednika države i ministra ekonomije koji su se zalagali za smanjenje vojne potrošnje, slobodno tržište i modernizaciju ekonomije. Taj prijedlog su podržavali i neki od vodećih bankara i ekonomista u to vrijeme. S druge strane, neki su bili protiv smanjena vojne potrošnje. Hitler se dvoumio između prijedloga pa je u kolovozu izdao "četverogodišnji plan memoranduma" u kojem je naredio predsjedniku da Njemačku ekonomiju pripremi za rat unutar 4 godine.

[23] Braun 1990.

Plan je zahtijevao prelijevanje sredstava iz privatnih sektora u javni zbog naoružanja. Pošto nije bilo dovoljno sredstava za naoružanje, Njemački građani su bili ti koji su patili u nestašici.

Hitler je naredio da u sljedeće 4 godine Njemačka ima spremnu vojsku, s riječima "Količina novaca i resursa utrošena u vojsku ne može biti prevelika"[24] i da je uloga ekonomije isključivo da podržava "Njemačko samo-uzdizanje"[25]. Smatrao je da kada se uzme u obzir veličina nadolazećih problema, nebitno to što Njemačka pati zbog tolikih trošenja. Smatrao je ako u tom kratkom roku ne uspije podići najveću vojsku na svijetu da će Njemačka pasti. "Nacija ne živi za ekonomiju, ekonomske vođe ili ekonomske teorije, naprotiv, financije i ekonomija, ekonomske vođe i teorije su ti koji duguju uslugu našoj državi što postoje" izjavio je.

4.2.2. Prisilni rad

Pošto je veliki dio Europe okupirala, nacistička Njemačka je neprestano prisilno uzimala radnike u razdoblju Drugoga svjetskog rata. Broj osoba prisiljenih na rad je nezamisliv. Prisilan rad i robovi su igrali veliku ulogu u ekonomskoj ekspanziji osvojenih teritorija Njemačke.

Slika 11: Njemački radnici
Izvor: www.wikimedia.org

Gotovo 12 milijuna ljudi iz Europskih zemalja je oteto i prisiljeno na rad. Dvije trećine s činili radnici iz istočne Europe. Nezbrinutost, mučenje i izgladnjivanje sam su neki od razloga zbog kojih je veliki broj njih umro. U svome brojčanom vrhuncu, broj prisiljenih radnika iznosio je gotovo 15 milijuna, više od 20% Njemačke radne snage.

[24] "Foreign Policy and Preparation for War" iz *Germany and the Second World War* Oxford University Press
[25] Adam Tooze, *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*

Tablica 5: Broj prisiljenih radnika po državama:

Države	Brojke	%
Ukupno	**6,450,000**	**100%**
Okupirana Istočna Europa	**4,208,000**	**65.2%**
Čehoslovačka	348,000	5.4%
Poljska	1,400,00	21.7%
Jugoslavija	270,00	4.2%
USSR	2,165,000	33.6%
Mađarska	25,000	04%
Okupirana Zapadna Europa	**2,155,000**	**33.4%**
Francuska	1,100,000	17.1%
Norveška	2,000	-
Danska	23,000	04%
Nizozemska	350,000	5.4%
Belgija	500,000	7.8%
Italija	180,000	2.8%
Grčka	20,000	0.3%
Njemački saveznici i neutralne zemlje	**87,000**	**1.3%**
Bugarska	35,000	0.5%
Rumunjska	6,000	0.1%
Španjolska	8,000	0.1%
Švicarska	18,000	0.3%

Izvor: John C. Beyer; Stephen A. Schneider. "Forced Labour under Third Reich - Part 1"

Oslobođenje Njemačke 1945. pustilo je na slobodu 11 milijuna stranih radnika.

4.2.3. Proizvodnja u ratnom razdoblju

Poslije 1942., proporcija novca koji je Njemačka ekonomija izdvajala za rat naglo je rasla, vlada je bila prisiljena sve više i više novca "ulijevati" u izgubljeni rat. 1943., Njemačka je ekonomija prešla u puno ratno stanje, tvornice su bile korištene u vojne svrhe, restorani i druge poslovnice su se zatvarali sve kako bih se iskoristio puni potencijal. Krajem 1944., gotovo cijela Njemačka ekonomija je bila usmjerena na rat. Zbog toga vojna proizvodnja (tenkova i vojnih aviona) skočila je i do 3 puta u veličini. Glavni cilj im je bio svojom vojskom poprate veličinu neprijateljske vojske. Zbog brojnih bombardiranja tvornica dobar dio proizvodnje premješten je ispod zemlje. 200,000 do 300,000 ljudi radilo je na prepravljanju te premještaja tvornica i pogona pod zemlju.

Krajem 1944, Njemačke tvornice su padale prebrzo te je 1945 došlo do potpunog ekonomskog kolapsa "Nulti sat" (detaljnije u 4.3). Hrane je bilo sve manje, proizvodnja sintetičkog goriva pada za 86%, eksploziva za 42% i broj proizvedenih tenkova se smanjuje za 35%.[26]

4.2.4. Ekonomski rat

Blokada Njemačke (1939. – 1945.) također nazvana i Ekonomski rat, bilo je period u Drugom svjetskom ratu kada su Velika Britanija i Francuska nevelike zaustavila bilo kakav izvoz hrane, metala, minerala i tekstila Njemačkoj kako bi joj otežale održavanje rata. Blokada je bila većinom pomorska ali je također uključivala i kupovanje dobara od neutralnih zemalja kako bi spriječila Njemačko kupovanje istih.

Ekonomski rat može se opisati u 4 perioda:

1. 1939.- Presretanje i prekidanje trgovaca da nose dobra neprijateljima (manje efektivno jer Njemačka do 1941 dobar dio dobara nabavlja iz Rusije)
2. Period kada je Njemačka osvojila veliki dio Europe s time i njihove industrije
3. Period poslije 1941. kada se stvara obojanost između Njemačke i Japana
4. Period kada se napokon stvari okreću protiv Njemačke, kada napokon povlače vojske iz okupiranih teritorija.

4.3. Nulti sat

Nulti sat Njemački je vojni izraz za početak djelovanja ili događaja ali ovdje predstavlja konkretno jedan trenutak povijesti, kraj Drugog svjetskog rata u ponoć 8. svibnja 1945.

[26] Webster and Frankland,*The Strategic Air Offensive against Germany 1939-1945, Volume IV*

Berlin je bio potpuno uništen te su procijenjeni sljedeći podaci o poslijeratnom stanju:

- 48,000 od 245,000 zgrada u Berlinu je uništeno (skoro 20%)
- 1/3 privatnih stanova potpuno je uništeno
- 23% industrijskih kapaciteta je uništen
- 75 milijuna tona ruševina, 1/7 svih ruševina u Njemačkoj
- Svi izvori vode, struje i plina su uništeni (bilo je zabranjeno prati cijelo tijelo)
- Transportna mreža je u jako lošem stanju
- 78,000 mrtvih
- 4.000 je naknadno umiralo svakog dana zbog bolesti
- Populacija se smanjila te se demografija znatno promijenila:
    - 4,3 milijuna stanovnika prije rata, 2,8 milijuna poslije
    - 1/4 populacije je bila preko 60 godina
    - 1/10 populacije je bilo ispod 30 godina
    - 16 žena na svako 10 muškaraca[27]

Slika 12: Berlin nakon rata
Izvor: www.sputniknews.com

[27] Raspoloživo na https://en.wikipedia.org/wiki/Stunde_Null#cite_ref-1

5. Zaključak

Poznata kineska kletva kaže: Dao Bog da živiš u interesantnim vremenima. Doba vladavine Hitlera i NSDAP-a može u potpunosti opisati kao zanimljiva vremena. Svaki događaj počevši od hiperinflacije, pada Wall Streeta i sve do dolaska Hitlera na vlast i Drugog svjetskog rata još i danas budi znatiželju kod ljudi iz svih dijelova svijeta. Sve teme vezana za Nacizam i Hitlera osobno, prevrćene su bezbroj puta, a najmanje među njima ekonomski aspekti koji su naciste doveli na vlast i pomoću kojih su na vlasti ostali.

Činjenica je da se Hitler služeći patnjom vlastita naroda kojemu je prethodila hiperinflacija, a zatim i Velika gospodarska kriza, uspeo na vlast. Svi vole pričati o Hitleru kao diktatoru ali on je isprva bio demokratski izabran. Zanimljivo je primijetiti koliko ljudi postanu očajnu kada nemaju za osnovne životne potrebe.

Nacisti su pokrenuli industriju i započeli ogromne infrastrukturne projekte jer su se u mislima već pripremali za nadolazeći rat. Namjere im nikako nisu bile dobre, ali zahvaljujući tim projektima do 1936. godine gotovo je svaka osoba u Njemačkoj bila zaposlena. Iz krize su izašli jači nego ikada, a Hitler je na temelju toga stvorio vlastiti kult ličnosti kojim će povući sunarodnjake u rat.

U ratno vrijeme ekonomija Njemačke je cvjetala. Dok je rat tekao dobro bilo je posla, plaće su stizala na vrijeme, i radnici su imali više prava no danas. Ekonomija je imala tako veliki obujam da su nacisti ili trebali uvoziti radnu ili prisiljavati ljude na rad (većinomŽidove). Svaki novi teritorij koji su osvajali nosio je nova radna miješat te su zbog toga Njemački radnici uživali visoke privilegije.

No kada je rat krenuo u krivom smjeru sve što su Nacisti ostvarili preokrenulo se. Više od 20% industrijskih kapaciteta je uništeno, a velika većina zjapila je prazna. Odnos muškaraca i žena iznosio je 10:16 jer je veliki broj muškaraca umro u ratu. U tvornicama nije imao tko raditi a povrh toga svi izvori energije i vode bili su uništeni bombardiranjem.

Rat je dobar za ekonomiju. Visoka zaposlenost, proizvodna i energetska industrija cvate a s njima i BDP zemlje. No cijena koju plaćamo za to mjeri se u ljudskim životima, a to bi trebala biti cijena koju nikada ne želimo platiti.

Literatura

1. 12 Thinks You Where Not Told About Adolph Hitler and Nazi Germany – Raspoloživo na: http://www.topinfopost.com/2015/01/05/things-you-were-not-told-about-hitler
2. Adam Tooze, *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*
3. Adolf Hitler's rise to power – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Adolf_Hitler%27s_rise_to_power
4. Aftermath of World War I – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Aftermath_of_World_War_I#Germany
5. Board of Governors of the Federal Reserve System (1943). *Banking and Monetary Statistics 1914-1941*
6. Braun, Hans-Joachim (1990). *The German Economy in the Twentieth Century*. Routledge
7. Coffin; "Western Civilizations"
8. Economic history of Germany – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_history_of_Germany
9. Economy of Nazi Germany – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Nazi_Germany
10. Fergusson, *When Money Dies*
11. Forced labour under German rule during World War II – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Forced_labour_under_German_rule_during_World_War_II
12. Foreign Policy and Preparation for War" iz *Germany and the Second World War* Oxford University Press
13. Francis Ludwig Carsten, *The Rise of Fascism*, University of California Press, 1982
14. Germany After WWI – Raspoloživo na: http://www.slideshare.net/crtfinnie/germany-after-wwii
15. German Economy in the 1920s – Raspoloživo na: http://www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/classes/33d/projects/1920s/Econ20s.htm
16. German Histry Timeline – Raspoloživo na: http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/germany/detimeln.htm

17. Germany profile – Timeline – Raspoloživo na: http://www.bbc.com/news/world-europe-17301646
18. Henry A. Turner, *Hitler's Einstellung*, 1976
19. How did Hitler come to power – Raspoloživo na: https://www.quora.com/How-did-Hitler-come-to-power
20. *Hitler's Secret Conversations*. Preveo Norman Cameron and R.H. Stevens
21. Hyperinflation and Weimar Germany – Raspoloživo na: http://www.historylearningsite.co.uk/modern-world-history-1918-to-1980/weimar-germany/hyperinflation-and-weimar-germany/
22. Hyperinflation in Weimar Republic – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Hyperinflation_in_the_Weimar_Republic
23. John C. Beyer; Stephen A. Schneider. "Forced Labour under Third Reich - Part 1"
24. Lee, Stephen J. (1996), Weimar and Nazi Germany, Harcourt Heinemann
25. O'Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). *Economics: Principles in action*
26. Primary Sources: Weimar Economics – Raspoloživo na: https://www.facinghistory.org/weimar-republic-fragility-democracy/primary-sources/weimar-economics
27. Programme of the NSPAD, 24 February 1920 – Raspoloživo na: http://www.hitler.org/writings/programme/
28. *Shadows of the Dictators"* 1989
29. Stunde Null – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Stunde_Null
30. The Economic Catastrophe That Germany Can't Forget – Raspoloživo na: http://www.npr.org/sections/money/2011/09/14/140419140/the-economic-catastrophe-that-germany-cant-forget
31. The History Place: World War I – Raspoloživo na: http://www.historyplace.com/worldhistory/firstworldwar/index-1914.html
32. The impact of the Great Depression on Germany – Raspoloživo na: http://history105.libraries.wsu.edu/fall2014/2014/08/29/the-economic-impact-of-the-great-depression-during-the-1930s/
33. The Nazis and the German Economy – Raspoloživo na: http://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/the-nazis-and-the-german-economy/
34. *The Rentenmark Miracle*, Gustavo H.B. Franco

35. The Road to War: Germaany: 1919-1939 – Rasploživo na: http://www.authentichistory.com/1930-1939/4-roadtowar/1-germany/
36. Timeline: Germany – Raspoloživo na: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1053880.stm
37. Timeline of German history – Raspoloživo na: https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_German_history
38. Webster and Frankland,*The Strategic Air Offensive against Germany 1939-1945, Volume IV*
39. World War I: Aftermath – Raspoloživo na: https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007429
40. Zlatan Reić, M. Mihaljević, M. Zorić: Ekonomija, drugo dopunsko izdanje

Sažetak

Nakon uvoda u kojem se kratko opisuje tema rada, u drugom poglavlju biti će opisana ekonomska situaciju u Njemačkoj ali i svijetu koja je prethodila dolasku nacizma na vlast. Ta se ekonomska pozadina sastojala prvo od hiperinflacije, a zatim od Velike gospodarske krize poznatije pod dramatičnim imenom „Pad Wall Street-a“ U trećem poglavlju objašnjena je Hitlerova stranaka NSDAP kao i Adolf Hitler osobno. Prezentirana je kronologija dolaska nacista na vlast i dvadeset i pet točaka kojima su željeli upravljati stanjem u zemlji. Četvrto je poglavlje rezervirano za ekonomiju Njemačke u ratu. Prikazana je promjena BDP-a od Velike krize do kraja rata te ekonomski aspekti i industrije vezane za Njemačku u ratu. Prije zaključka opisano je stanje u Njemačkoj nakon rata i sve posljedice koje su Nijemci trebali otrpjeti nakon pada Trećeg Reicha.

Ključne riječi: **Hiperinflacija, Velika gospodarska kriza, Ratna ekonomija**

Summary

In the introduction we briefly address the main topic of the paper. The second chapter continues to explain the economic situation in Germany and the world before the rise of the Nazi party. For the economic background we examine first the hyperinflation followed by the Great depression also known as the Wall Street Crash. The third chapter examines the NSDAP party and the role of Adolf Hitler. We present a chronology of the Nazi rise to the power explained in 25 points with which they wanted to control the situation in the country. The fourth chapter addresses German war-time economy. We analyse a change in GDP from the Great Depression until the end of the war and examine the role of industry in the economy. Before the conclusion we describe the state of German economy after the war and the consequences after the fall of the Third Reich.

Key words: **Hyperinflation, The Great depression, War economy**